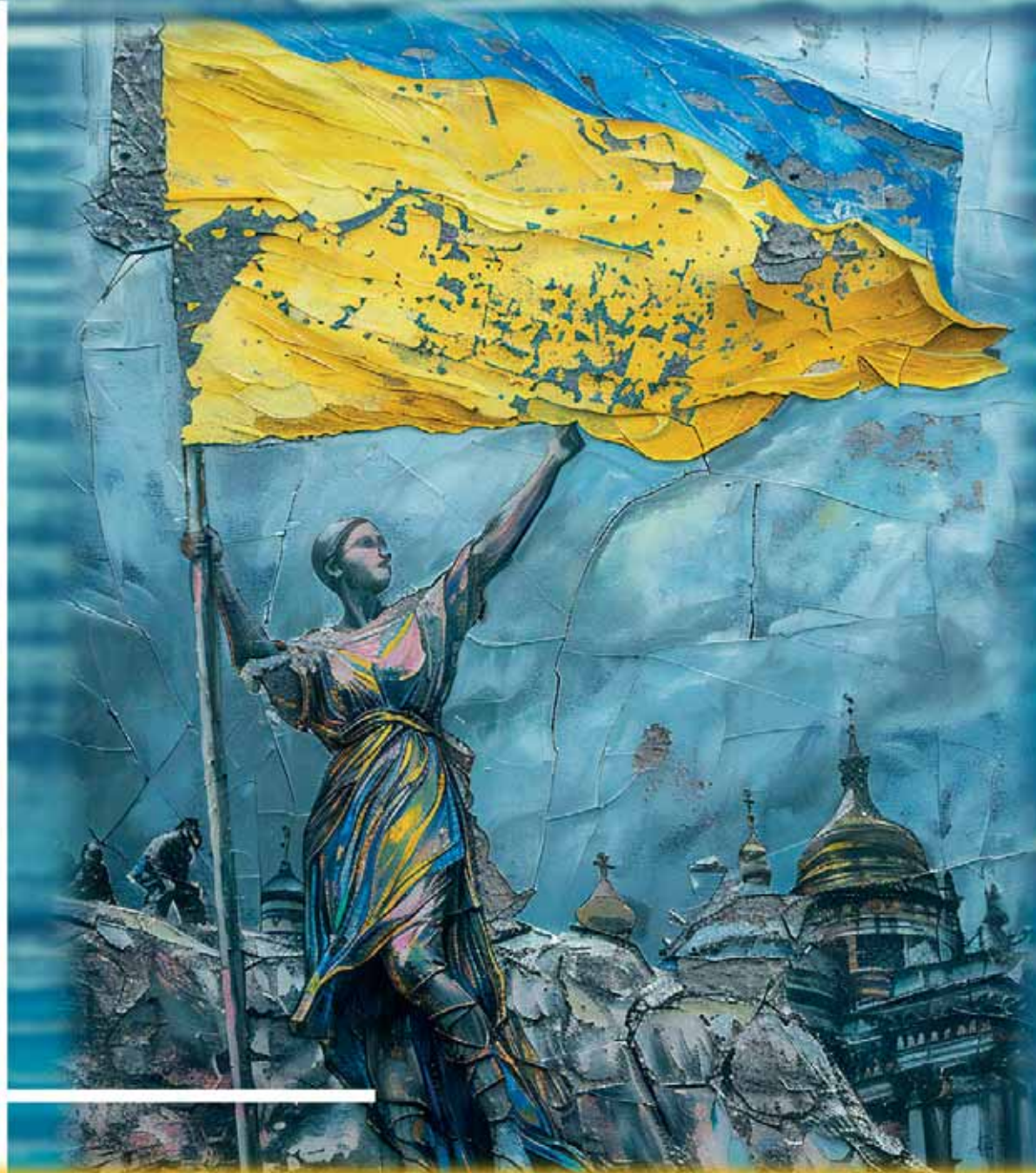

**СУЧАСНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ:
ДОБА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ
ЗЛАМІВ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СУЧАСНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ:
ДОБА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ЗЛАМІВ**

Колективна монографія

За загал. ред. проф. Ю.С. Сабадаш

Київ
Видавництво Ліра-К
2026

УДК: 130.2:316.7
С91

*Усі права застережено. Копіювання, сканування,
запис на електронні носії і тому подібне
будь-якої частини видання заборонено.*

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол № 9 від 6 травня 2025 р.)*

Рецензенти:

Виткалов Сергій Володимирович – професор, доктор культурології, професор кафедри івент-індустрії, культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету;

Гуменюк Тетяна Костянтинівна – професор, доктор філософських наук, заслужений працівник освіти України, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р. М. Глієра;

Кривошея Тетяна Олександрівна – доцент, доктор культурології, завідувач кафедри теорії та історії культури Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського.

С91 Сучасна культурологія: доба культурно-історичних зламів :
колективна монографія. / За загал. ред. проф. Юлії Сабадаш. – Київ :
Видавництво Ліра-К, 2026. – 466 с.
ISBN 978-617-8633-88-2

Колективна монографія представляє комплексне дослідження сучасної культурології, інтегруючи теоретичні засади з практичним осмисленням ключових тенденцій української гуманістики. Видання висвітлює міждисциплінарний характер галузі, значення історичної спадщини та вектори культурного розвитку в умовах глобальних і національних викликів. Автори – провідні українські науковці – пропонують багатогранний аналіз актуальних проблем, сприяючи формуванню критичного мислення та академічного діалогу.

Книга є цінним джерелом для дослідників, викладачів, студентів і всіх, хто прагне глибшого розуміння сучасних гуманітарних процесів та наукових дискусій.

УДК: 130.2:316.7

ISBN 978-617-8633-88-2

© Колектив авторів, 2026
© Видавництво Ліра-К, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (<i>Юлія Сабадаш</i>)	5
---	---

ЧАСТИНА I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ: ТЕЧІЇ, КОНЦЕПЦІЇ, КАТЕГОРІЇ

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРОЛОГІЯ У СЬОГОДЕННІ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ (<i>Юлія Сабадаш, Юзеф Нікольченко</i>).....	7
--	---

СТИХІЯ ТІНІ ЯК ПРУЖИНА КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ (<i>Наталія Жукова</i>).....	26
---	----

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ГУМАНІСТИКИ: ДОСВІД КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (<i>Світлана Холодинська</i>)	46
--	----

ЕВОЛЮЦІЯ ІБЕРО-АМЕРИКАНСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ: ПОЛІЛОГ ТРАДИЦІЙ (<i>Поліна Герчанівська</i>)	65
---	----

КОНЦЕПТ «ПОЕТИКА КУЛЬТУРИ» В ПРАЦЯХ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ І АМЕРИКАНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ (<i>Ольга Смоліна</i>).....	83
---	----

МЕТАРОМАНТИЗМ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ (<i>Олена Колесник</i>).....	101
--	-----

ВІД КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ДО ПОЛІТИКИ КУЛЬТУРИ (<i>Олександр Кравченко</i>)	121
--	-----

ІНТЕРАКТИВНІСТЬ ТА ПЕРФОРМАТИВНІСТЬ: ВІД «СТАРИХ» ДО «НОВИХ ІНТЕРМЕДІУМІВ» У ВІРТУАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (<i>Анастасія Кравченко</i>).....	152
--	-----

КУЛЬТУРОЛОГІЯ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ СЬОГОДЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ (<i>Ірина Петрова</i>)	169
---	-----

ЧАСТИНА II. CASE STUDY У КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ВІД ІСТОРІЇ НАУКИ ДО КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ФУТУРОЛОГІЇ

ЖІНОЧЕ МИСТЕЦТВО ЯК ФЕНОМЕН РАННЬОМОДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ІТАЛІЇ (<i>Олена Гончарова</i>)	186
--	-----

МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ. КУЛЬТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ АЛЕКСАНДРА БРЮКНЕРА ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (<i>Євген Горб</i>).....	263
МАЛОРОСІЙСЬКА ТЕМАТИКА РОСІЙСЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ (<i>Степан Янковський</i>).....	280
ВИСВІТЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВО- КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ У 2023 РОЦІ (<i>Костянтин Кислюк</i>)	304
ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО МАРІУПОЛЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ ПІД ЧАС ВІЙНИ (<i>Ольга Хроненко</i>)	331
КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ПРОЄКТИ В ОСВІТІ: НОВІ ФОРМАТИ ТА ЦІННОСТІ (<i>Лідія Лимаренко</i>)	350
МІЖКУЛЬТУРНА ОСВІТА ТА РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДЛЯ ВІДБУДОВИ МИРУ В УКРАЇНІ (<i>Ірина Сікорська</i>).....	374
БАГАТОАСПЕКТНІ ТА ІНФОРМАТИВНОЄМНІ СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МУЗЕЄЗНАВСТВО» НА КАФЕДРІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (<i>Юлія Сабадаш, Юзеф Нікольченко</i>)	392
ПІСЛЯМОВА (<i>Юлія Сабадаш</i>)	408
БІБЛІОГРАФІЯ.....	409
ДОДАТКИ.....	451
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	463

ВИСВІТЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ НАУКОВО- КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ У 2023 РОЦІ

Дана публікація підсумовує авторське історіографічне дослідження висвітлення російсько-української війни у науковій літературі за 2023 рік. Основні результати цієї розвідки опубліковано у вип. 82 часопису «Культура України» та вип. 26 «Вісника Маріупольського державного університету. Сер. «Філософія, соціологія, культурологія». У тексті оновлено кількісні показники вітчизняного та зарубіжного науково-культурологічного доробку з висвітлення російсько-української війни станом на 25 січня та 10 квітня 2024 року, а також розширено аналітичну частину наукової розвідки означеної теми.

Початок «гарячої фази» російсько-української війни, масштаби якої ніхто з експертів так і не зміг до кінця передбачити, одразу поставив під сумнів начебто вже достатньо апробований фрейм «гібридної війни». Не менш парадоксальними виявляються спроби увічнення її поточного перебігу. У світі давно існують цифрові інструменти миттєвої фіксації знакових подій (наприклад, у виглядів фото-, відео- та просто текстових постів у соціальних платформах), так само як і успішно випробувані з часів вітчизняної «декомунізації» організаційні форми пришвидшеної громадянської комеморіалізації певних постатей чи подій за рахунок перейменування надто ідеологічно промаркованих «місць пам'яті». Проте, як показують результати опитування щодо перебігу російсько-української війни, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва з 23 по 30 березня 2023 року, «немає якоїсь одної чи двох подій, які запам'яталися українців найбільше». «Осмилення цих подій, їхньої символіки, форми відзначення та вшанування їхніх учасників» лише у майбутньому може постати «підвалинами нової колективної пам'яті українців та колективної ідентичності»⁸⁰³. У подібній ситуації напрацьовані нами матеріали, звичайно, не розставляють усі крапки над «і», проте нададуть триваючим дискусіям більшої об'єктивності.

Запропонований історіографічний нарис також дозволяє зафіксувати певні фактичні відомості щодо публікаційної активності, які надалі можуть бути використані або для визначення динаміки такої активності в більш тривалій проміжок часу, або для обґрунтування тих чи інших авторських гіпотез. Нарешті, оприлюднення питомих культурологічних матеріалів про війну, на нашу думку, безпосередньо пов'язане з долею самої культурології як наукової та освітньої спеціальності. Чим більше буде надруковано відповідних матеріалів, бажано, із широким суспільним розголосом, тим більш позитивним буде імідж науки у відповідній спільноті, на тим значніші бонуси (наприклад, у форматі

⁸⁰³ Разумков-центр. Символи, події та особистості, які формують національну пам'ять про війну з Росією (березень 2023 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/images/sociology/20230508/20230508.pdf> (дата звернення 30.11.2023).

збільшення кількості бюджетних місць чи фінансування певних дослідницьких проєктів) вона може розраховувати.

Звичайно, висвітлення теми російсько-української війни в її «гібридній» (від 2014 року) та «гарячій» (від лютого 2022 року) фазах не обмежується лише науковими публікаціями у фахових виданнях. Проводяться різноманітні наукові заходи, наприклад, конференції та форуми, читаються відповідні лекції, знімаються телепередачі, друкуються науково-публіцистичні, а наразі вже й фундаментальні монографічні праці. Очевидно, що в загальному підсумку осмислення цієї теми означені нами суто кількісні показники є не надто показовими. Проте наукове пізнання відбувається не лише на практичному, але й на теоретичному рівнях, а масова свідомість завжди потребує вищих – науково-теоретичних форм. Саме з такої точки зору побіжний аналіз наявного культурологічного доробку у висвітленні питань російсько-української війни також є конче необхідним.

Війна не припинила наукову діяльність в Україні, проте позначилась на її структурі та масштабах. Понад 50% зі 160 опитаних редакторі наукових журналів в (серед них лише 4 або 2,5% – у галузі культури) зазначили скорочення персоналу редакцій, перехід на неповний робочий день, затримки публікацій і зменшення їх кількості, а також зміни у тематиці відповідно до вимог воєнного часу⁸⁰⁴. Різні варіанти пошуку у базі даних наукової періодики України Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського⁸⁰⁵ засвідчили наявність у ній величезного масиву публікацій за темою російсько-української війни. Найбільшу кількість результатів – 2367 було нами отримано унаслідок використання повнотекстового пошуку за ключовими словами (без закінчень) «війн» та «воєн» за 2022–2023 рр. Останній тег відображає популярний у вітчизняній науці тренд, крім іншого, психологічно-захисного штибу, позначати актуальні події словосполученням «в умовах воєнного стану».

Історіографічні аспекти теми в хронологічних межах першої, «гібридної», фази наразі висвітлено лише в одній науковій публікації Б. Дрогомирецького⁸⁰⁶. Першим зарубіжним бібліометричним дослідженням тематики стала стаття групи індійських авторів, де було проаналізовано 657 документів у формі наукових статей, препринтів, монографій та розділів з бази даних Dimensions. Географія їх поширення надала змогу науковцям дійти висновку про глобальний характер російсько-української війни. Натомість інший результат їх аналізу – теза про провідну роль у висвітленні цієї події саме індійських авторів⁸⁰⁷ навряд чи є релевантним для міжнародних наукометричних баз. Змістовною є доповідь Ülle Must з Estonian Education and Youth Board «The coverage of the russian-Ukrainian war in international

⁸⁰⁴ Zhenchenko M., Izarova I., Baklazhenko Y. Impact of war on editors of science journals from Ukraine: Results of a survey. *European Science Editing*. 2023. Vol. 49. Pp. 1–15.

⁸⁰⁵ Наукова періодика України. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: веб-сайт. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=\(дата звернення 20.12.2024\)](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=(дата звернення 20.12.2024)).

⁸⁰⁶ Дрогомирецький Б. Сучасна гібридно-інформаційна війна: історіографічний вимір. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 48(1). С. 11–17.

⁸⁰⁷ Ahlawat R., Ghai M., Garg S. K. Bibliometric Analysis of Published Research on Russia-Ukraine War Using VOSviewer. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67. No. 04s. P. 1000.

scientific literature» на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Феномен культури постглобалізму – контекст військових конфліктів». Авторкою лише у міжнародній наукометричній базі даних Web of Science за період 2014–2023 рр. за ключовими словами: Ukrainian war, Russian Ukrainian War, War in Ukraine, Russian Aggression, Russian Invasion, and Russo-Ukrainian War було знайдено 3164 статей, переважно у галузі гуманітарних і соціальних наук, 4516 авторів зі 117 країн⁸⁰⁸. У презентації на конференції було уточнено, що майже половину з них (1527) було опубліковано з липня 2022 до серпня 2023 року. Запропонований нами підхід, хоча є вужчим за часовими межами, проте включає також аналітику наукометричної бази Scopus та культурологічну оцінку визначених у розглядуваних статтях результатів. Найбільш повною на сьогодні бібліометрією наукових праць про російсько-українську війну у Скопусі в її триваючій «гарячій» фазі є стаття групи українських науковців на чолі з Л. Остапенко⁸⁰⁹. Їхні загальні висновки щодо «безпрецедентного зростання підтримки українських дослідників з боку світової наукової спільноти та посилення уваги цієї спільноти до теми війни»⁸¹⁰ є беззаперечними. Проте результати використання винятково автоматизованих бібліометричних інструментів іноді є дискусійними.

Безпосередньо історіографія висвітлення теми російсько-української війни в культурології ще не розглядалась. Ба більше, вона ще не виокремлюється як певний напрям культурологічного зацікавлення і в деяких у спеціалізованих працях⁸¹¹. Виняток становить невеличкий нарис М. Пазинюк, метою якого, за визнанням авторки, є не ґрунтовний історіографічний огляд, а лише «популяризація результатів досліджень актуальної проблеми аналізу досвіду проживання російсько-української війни» «у сфері філософії, пластичного й музичного мистецтва, методології їхньої психології та практики рецептивної чи активної арттерапії, педагогіки тощо»⁸¹².

Мета дослідження – встановлення кількісно-якісних характеристик вітчизняного та зарубіжного доробку з висвітлення російсько-української війни у 2023 році.

Предметом дослідження є статті зі словами «Україна» та «війна» у назві в наукових фахових виданнях з культурології (та суміжних гуманітарних спеціальностей) України та у міжнародних наукометричних базах даних Scopus та Web of Science Core Collection (далі – WoS) за 2023 рік (станом на 25 січня 2024 року). Позаяк проблематика російсько-української війни промаркована у

⁸⁰⁸ Must Ü. The coverage of the russian-Ukrainian war in international scientific literature. *Феномен культури постглобалізму – контекст військових конфліктів* : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 22 листоп. 2023 р. : у 2 ч. Київ. Ч. I. С. 31–32.

⁸⁰⁹ Ostapenko L., Vorontsova A., Voronenko I., Makarenko I., Kozmenko, S. Coverage of the Russian armed aggression against Ukraine in scientific works: Bibliometric analysis. *Journal of International Studies*. 2023. Vol. 16(3). Pp. 9–33.

⁸¹⁰ Ibid. P. 29.

⁸¹¹ Сабадаш Ю. С., Нікольченко Ю. М. Теоретичні орієнтири української культурології: досвід 2020–2023 рр. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. Вип. 47. С. 98–103.

⁸¹² Пазинюк М. Проблематика досвіду проживання російсько-української війни у вимірах пластичного мистецтва, психології мистецтва й арттерапії. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. Вип. 47. С.152.

міжнародних наукометричних базах даних також іншими ключовими словами – «aggression», «invasion» тощо, відповідне сполучення, по-перше, притаманне абсолютній більшості назв публікацій, а по-друге, відкриває можливість зіставлення вітчизняного на зарубіжних науково-культурологічних напрацювань у висвітленні розглядуваної тематики.

Вибір часових меж було зумовлено тим, що лише цього року наукова інфраструктура України оговталась від екзистенційного шоку після початку повномасштабного вторгнення й мала змогу відносно повноцінно запрацювати. З іншого боку, два роки повномасштабної війни – достатній термін, аби перейти від емоційних описів до вдумливого аналізу певних фактів.

Методологія дослідження поєднала наукометричний, класичний бібліографічний і культурологічний підходи. Завдяки наукометричному методу вдалося визначити питому вагу присвячених російсько-українській війні культурологічних студій у загальному масиві наукових публікацій у культурологічних рубриках наукових фахових видань з культурології та суміжних гуманітарних спеціальностей за 2023 рік, крім того, встановити певні кількісні характеристики (питома вага українських авторів і певних тем) зарубіжного науково-культурологічного доробку з висвітлення російсько-української війни у Scopus і Web of Science.

При аналізі кількісних результатів пошуку у цих базах обов'язково слід врахувати дві обставини. Публікації у Scopus і WoS часто дублюються. Публікація та індексація матеріалів у цих базах може тривати роками, тому встановлення остаточної кількості українознавчих публікацій за 2023 рік можливе хіба за декілька років. Певна кількість статей може вилучатись із бази даних, як правило, унаслідок припинення індексації журналів, де вони опубліковані, або порушень правил академічної доброчесності у зазначеному процесі. Будь-які параметри, наприклад, режим доступу – *Any or Open*, суттєво впливають на результати такого пошуку. Бібліометричні результати було отримано як на основі застосування пошукових інструментів Scopus і WoS, так і на основі ручного підрахунку.

Класичний бібліографічний метод дозволив згрупувати отримані у зазначених публікаціях наукові результати за критерієм їх тематичної спрямованості та особливостями висвітлення. Цей процес перебігав у ручному режимі через перегляд авторських ключових слів (українські культурологічні публікації), назв публікацій (міжнародні наукометричні бази даних) з усіх одиниць виборки, огляд їх змісту, що надало нашому дослідженню більшої якісної насиченості.

Порівняльним методом було зіставлено вітчизняні та зарубіжні візії повномасштабного російського вторгнення в питоми культурологічному плані. Культурологічний підхід надав можливість оцінити вагомість отриманих у цих публікаціях наукових результатів для розвитку науки про культуру (рис.1).

Публікації про російсько-українську війну у вітчизняному науково-культурологічному дискурсі було досліджено передусім на матеріалах наукових фахових видань з культурології, долучених до загального Переліку таких видань

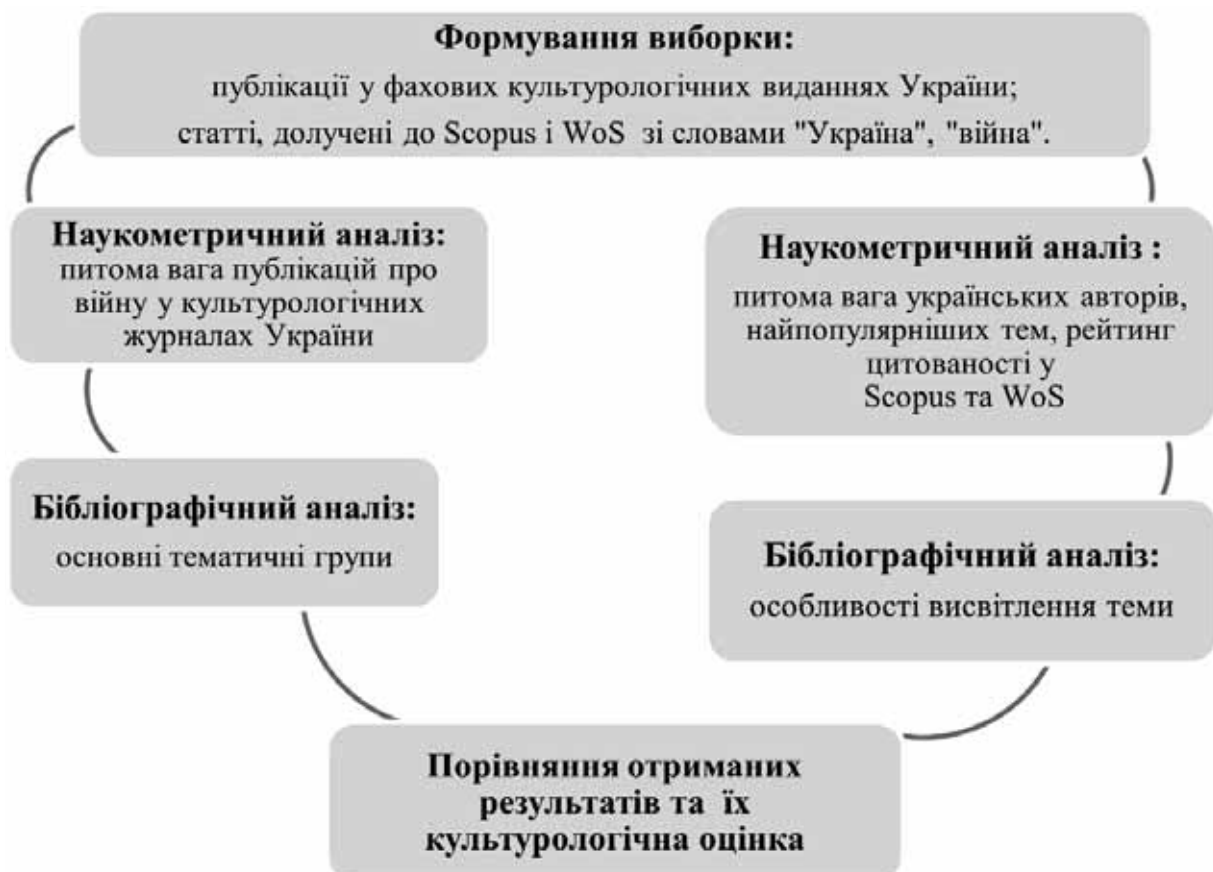
(станом на 20.12.2023 р.)⁸¹³. Загалом було переглянуто 370 статей у 16 фахових збірках з культурології категорії «Б», оприлюднених на сайтах видань (станом на 10 квітня 2024 р.). За складом авторів лише одна публікація може бути визначена як інтернаціональна.

У фокус нашого дослідження потрапили виключно матеріали, опубліковані в рубриці «Культурологія» чи дотичних до неї, оскільки за поодинокими винятками («Українські культурологічні студії») усі збірки, що розглядались, є фаховими одразу за декількома спеціальностями.

Ми вважаємо, що це – повна репрезентативна вибірка, сформована суцільним відбором. До цієї вибірки увійшли всі статті, розміщені у вищезазначених рубриках у фахових виданнях з культурології, які містять слово «війна» та похідні від нього («повоєнний») у назві. Декілька публікацій, які відповідають тематиці дослідження, але не містять слово «війна» в назві, розглянуто окремо. В обрахунках їх не враховано.

Рис.1

Дослідницька методологія

⁸¹³ Міністерство освіти і науки України. Наукові фахові видання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/naukovi-fahovi-vidannya>.

Щодо рівня репрезентативності отриманих результатів стосовно 2022 р., то можемо зазначити таке: як демонструють дані таблиці 1, найбільша кількість фахових культурологічних публікацій у 2023 р. припала на видання «Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв» – 56 статей у чотирьох випусках, дві з яких були присвячені актуальній війсьній тематиці. За 2022 р. у чотирьох випусках «Вісника НАККиМ» опубліковано 48 статей, з яких війні з рф було присвячено так само дві статті.

Повні відомості щодо наукових культурологічних матеріалів про війну, опубліковані за 12 місяців 2023 р. та розподілені за конкретними фаховими виданнями, підсумовані нами в таблиці 1.

Табл. 1

Публікація матеріалів про війну у фахових наукових виданнях з культурології у 2023 р.

№	Назва	Засновник(и)	Загальна кількість статей	Воснна тема
1	Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого	Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого	два випуски, у рубриці «Культурологія» 7	0 (є в інших розділах)
2	Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури	Національний університет «Києво-Могилянська академія»	один випуск 12	0
3	Питання культурології	Київський національний університет культури і мистецтв	два випуски 40	6
4	Культура і мистецтво у сучасному світі (Culture and Art in the Modern World)	Київський національний університет культури і мистецтв	один випуск, у рубриці «Теорія та історія культури» 6	0
5	Сучасне мистецтво	Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМУ	Один випуск, у рубриці «Українська культура: постколоніальні візії» 5	У випуску за 2022 р. долучено рубрику «Мистецтво і геополітика: реалії російсько-української війни» 2
6.	Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку	Рівненський державний гуманітарний університет, Інститут культурології	два випуски на пряму «Культурологія» 55	2
7.	Українські культурологічні студії	Київський національний університет ім. Тараса Шевченка	два випуски, є розділ «Культура і війна», усі матеріали – суто культурознавчі 30	5

8.	Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського	Національна музична академія України імені П. І. Чайковського	чотири випуски, у рубриці «Культурологія» 9	0
9.	Вісник МДУ. Серія: Філософія, культурологія, соціологія	Маріупольський державний університет (переміщений ЗВО)	один випуск 11	0
10.	Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	чотири випуски, у рубриці «Культурологія» 56	2
11.	Культура і сучасність	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	два випуски, у рубриці «Культурологія» 13	1 (є також публікація частково дотична за змістом, але не за назвою)
12.	Культура України (серії: культурологія, мистецтвознавство)	Харківська державна академія культури	чотири випуски, у рубриці «Культурологія» 15	1
13.	Культурологічна думка	Ін-т культурології НАМУ	два випуски, у рубриці «Теорія та історія культури» 10	4
14.	Культурологічний альманах	Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова	чотири випуски, у рубриці «Культурологія» 57	2 (є також в інших розділах та частково дотичні за змістом)
15.	Мистецтвознавчі та культурологічні студії (Fine art and Cultural Studies)	Волинський національний університет імені Лесі Українки	6 випусків, у рубриці «Культурологія» 22	0
16.	Народна творчість та етнологія	Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАНУ	чотири випуски, у рубриці «З історії та теорії науки» – у двох випусках, у тематичній, рубриці «Українська історія та культура крізь призму російської експансії» у третьому випуску, серед усіх наукових публікацій у четвертому випуску 22	9
Разом			370	34 (9,2%)

Отже, тематика російсько-української війни у 16 наукових фахових виданнях з культурології (та суміжних дисциплін) безпосередньо висвітлювалась у 34 статтях, що становить більш ніж 9% від загальної кількості суто культурологічних праць у часописах, що розглядалися. Відповідні матеріали знайдено в культурологічних розділах 10 часописів із 16 (63%). Загалом їх розміщували (зокрема, в інших рубриках) 69% часописів із нашої вибірки. Маємо зазначити, що деякі відомі нам автори збірки наукових праць «Культура України» (Харків, ХДАК) активно займалися патріотичною діяльністю, хоча їхні статті присвячені суто професійним проблемам.

У зв'язку із масових друком відкладених з різних причин випусків питома вага публікацій про війну знизилась до 9,2% проти 13% під час попереднього огляду у жовтні 2023 року.

В організаційному плані найбільше вдалим вважаємо досвід публікації наукових розвідок, присвячених російсько-українській війні, в особливих тематичних рубриках, наприклад, «Українська історія та культура крізь призму російської експансії» в «Народній творчості та етнології». В їх наповненні мають змогу взяти участь фахівці з різних галузей. Тим більше, що серед авторів статей у наукових фахових виданнях з культурології майже немає дипломованих культурологів. Натомість для авторитетних міжнародних видань більш характерні спеціальні випуски або окремі номери, цілком присвячені темі, наприклад, томи під назвою «Російсько-українська війна та її вплив на глобальні справи...» в *Journal of International Women's Studies* або «Історія як зброя (weaponizing history)» в *The Journal of Applied History*⁸¹⁴.

У фахових культурологічних публікаціях про російсько-українську війну за ключовими словами ми виокремлюємо 7 основних тематичних груп. Кожна з груп представлена лише кількома працями, тому означити рейтинг їх вагомості неможливо. У нашій розвідці вони подаються в довільному порядку.

1. Тематична група «Мистецтво». Основні ключові слова: «мистецтво / сучасне українське мистецтво; мистецькі практики; образотворче мистецтво; музика; візуальне архітектура; дизайн; екранна репрезентація; креативні індустрії; фестиваль; конкурс».

Зазначається, що відбувається «реактуалізація мистецьких творів». «Основою для них постають фрагменти бойових дій, перемоги та героїчні вчинки, страждання та мрії українського народу»⁸¹⁵. Це саме стосується конкурсно-фестивального руху⁸¹⁶ та участі в міжнародних виставкових проєктах.

За результатами реалізації міжнародного проєкту колег з Університету Портсмута та кафедри культурології та філософії культури Національного університету «Одеська політехніка» «Puppetry in the Face of War: A Study of Odessa

⁸¹⁴ Ostapenko L., Vorontsova A., Voronenko I., Makarenko I., Kozmenko, S. Coverage of the Russian armed aggression against Ukraine in scientific works: Bibliometric analysis. *Journal of International Studies*. 2023. Vol. 16(3). P. 12.

⁸¹⁵ Тормахова А. М. Мистецькі практики під час війни: український вимір. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2022. Вип. 41. С. 73–74.

⁸¹⁶ Безугла Р. Конкурсно-фестивальний рух в Україні в часи російсько-української війни. *Сучасне мистецтво*. 2022. Вип. 18. С. 9–18.

Puppet Theatre» («Театр ляльок перед обличчям війни»), визначено три основні функції мистецтва України воєнної доби – суспільно-політичну, академічну та терапевтичну⁸¹⁷. В історико-культурному контексті такий підхід дійсно більше властивий західноєвропейському мистецтву, на відміну від радянського, в якому «пафос мужності та героїзму» «унеможлиблює демонстрацію будь-яких екзистенційних переживань»⁸¹⁸.

Разом із тим, залишаються нерозглянутими креативні стратегії розвитку українського мистецтва. Як на нас, вони мають конвертувати поки що триваюче зацікавлення чи просту впізнаваність усього українського в цікаві для глобального споживача ексклюзивні продукти, чим компенсувати об'єктивну фінансову скруту для українського мистецтва найближчими роками.

2. Тематична група «*Культурна ідентичність*». Основні ключові слова: «*національна ідентичність; культурна ідентичність; криза ідентичності; меми; патріотизм*».

На наш особистий погляд, російсько-українська війна спричинює кризу української ідентичності лише на окупованих територіях, де політика «єдиного народу» здатна завдати мовно-культурним маркерам такої ідентичності неоправної шкоди. Натомість, за даними соціологів, на решті території України ще від початку 2000-х рр. спостерігаються процеси ідентифікаційної мобілізації, зумовлені постійними геополітичними викликами росії⁸¹⁹. Вони відносно успішно компенсують невдачі економічної мобілізації усіх 30 років незалежності. Ба більше, саме «Революція Гідності та початок війни на сході України у 2014 р. стали точкою відліку незворотних змін у формуванні й визначенні українців як нації. Війна справила суттєвий вплив на ці зміни, можна сказати, завершила формування єдиної нації»⁸²⁰.

В умовах війни відбувається творче осучаснення зазначених процесів, наприклад, у форматі «проведення у ЗВО спільно з громадянськими активістами та діячами культури флешмобів», які наразі є інструментом «формування стійкої української національної ідентичності», протидією «пропагандистським наративам ворога»⁸²¹. Не менш креативним видається створення інтернет-мемів, елементів українського одягу та аксесуарів (футболок із патріотичними принтами) на основі «модернізованого бачення постатей культурно-інтелектуальних діячів» (вдягнених у військовий однострій), яке методом включного

⁸¹⁷ Бородіна Н. В., Овчаренко Т. С., Розова Т.В., Сміт М. Театр ляльок перед обличчям війни. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 2. С. 284–287.

⁸¹⁸ Стоян С. Тема війни в образотворчому мистецтві: специфіка історико-культурних трансформацій. *Українські культурологічні студії*. 2023. Вип. 12(1). С. 16.

⁸¹⁹ Київський міжнародний інститут соціології (2022, Серпень 16). Показники національно-громадянської української ідентичності. [Пресреліз]. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=6> (дата звернення 11.11.2023).

⁸²⁰ Українське суспільство в умовах війни. 2022 : кол. монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. Є. Головахи, С. Макеева. Київ, 2022. С. 290.

⁸²¹ Кириленко К. Флешмоб як інноваційний спосіб захисту інформаційного простору України в умовах війни. *Питання культурології*. 2023. Вип. 41. С. 107.

спостереження було зафіксовано М. Олійник серед учасників проукраїнських акцій у Будапешті в середині 2022 р.⁸²².

Однак зовсім непроаналізованим є співвідношення між «етнічним» та «громадянським» націоналізмом, типове для обговорення відповідних проблем у публікаціях, включених до Scopus і WoS. Надмірне захоплення етнокультурною традицією насправді здатне й уповільнювати поширення «постматеріалістичних цінностей» (Р. Інглегарт) у суспільстві, і виплоджувати ідеологічні міфи, що спотворюють його свідомість. Наприклад, вітчизняний кінематограф може пропонувати наділені шаблонними маскулінними якостями «репрезентації архетипу Войовниці-захисниці»⁸²³. Проведене нами лонгетюдне дослідження «жіночих мілітарі» у Facebook (січень 2022 р. – березень 2023 р.) доводить: хоча формально питома вага жінок у ЗСУ зростає, вони в більшості випадків продовжують займатися саме «жіночою роботою», а не воювати нарівні з чоловіками⁸²⁴. Про подібну «пастку» на шляхах деколонізації на прикладі африканських країн-аутсайдерів попереджається і в щойно виданій монографії О. М. Майбороди⁸²⁵.

3. Тематична група «*Культурна політика*». Основні ключові слова: «*культурна дипломатія; культурна політика; національний брендинг; мова; культура скасування; цензура; цінності*».

Пропоновані напрями внутрішньої культурної політики не тільки воєнного, а й повоєнного часу доволі очевидні – «збереження та ретрансляція матеріальної та нематеріальної культурної спадщини народу», «створення стійкої індустрії культури», «забезпечення взаємозв'язку інноваційної та національної культури»⁸²⁶.

Велике значення для внутрішньої культурної політики має просвітницька діяльність бібліотек. Культурно-мистецькі заходи бібліотек у різних регіонах України «присвячені проблемам російсько-української війни, а також державним патріотичним святкам: Дню Незалежності України, Дню пам'яті та примирення тощо. Вони мають значний вплив на переоцінку життєвих цінностей українського населення». «Тематика та зміст бібліотечних виставок і заходів культурно-мистецького спрямування допомагає у духовному вихованні населення, зокрема, вважати вище за власні – національні цінності: патріотизм, національну гідність, державотворчі прагнення, історичну пам'ять, прагнення до єдності»⁸²⁷.

Одним із найперспективнішим напрямів зовнішньої культурної політики видається розвиток «української культурної дипломатії». Її завдання – «розширення

⁸²² Олійник М. Тематика війни в сучасній одяговій культурі українців. *Народна творчість та етнологія*. 2023. №3(399). С. 16, 21.

⁸²³ Зубавіна І. Актуалізація архетипу діви-воїтельки в кінематографі України початку ХХІ століття. *Сучасне мистецтво*. 2022. Вип. 18. С. 24.

⁸²⁴ Kysliuk K. Visual frames of the Russian-Ukrainian war in Ukrainian culture. *Culture and art in modern scientific discourse: monograph* / V. Sheyko, N. Kushnarenko ets. Kharkiv, 2023. Pp. 69–96.

⁸²⁵ Майборода О. М. Етнічні пастки деколонізації: африканський досвід : монографія. Київ, 2023. С. 212.

⁸²⁶ Герчанівська П. Е. Стратегічні проблеми культурної політики в повоєнній Україні. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 2. С. 5–6.

⁸²⁷ Макарова М. Культурно-мистецькі заходи бібліотек України в умовах війни. *Питання культурології*. 2023. Вип. 42. С. 201.

впізнаваності України за її межами»⁸²⁸. Розглянуто різноманітні інструменти такої дипломатії. Це могла бути активізація вивчення української мови у світі та поширення україномовних гідів у найбільших музеях і пам'ятках (наразі з'явилися у 32 країнах світу 54 таких нових гідів)⁸²⁹. Описано 20 проєктів популяризації сучасного українського танцю «у співпраці з інституціями таких країн Європи, як Велика Британія, Німеччина та Франція, також зі штатами Нью-Йорк і Каліфорнія США». «Основна тематика заходів була в контексті війни та спротиву діячів танцю, але перегляд та обговорення були пов'язані з усвідомленням представниками іноземних інституцій їхньої жакливо низької обізнаності про актуальну сцену сучасного танцю та перформативного мистецтва України»⁸³⁰.

Парадоксом української культурної політики є її самоорганізація. Вищезазначені інструменти культурної дипломатії «виборюють культурну суб'єктність країни на міжнародній артсцені» часто лише в результаті приватних зусиль митця та куратора⁸³¹. На думку самих митців, це відбувається «у зв'язку з відсутністю затвердженої стратегії культури України та культурної політики, через неузгодженість дій національних інститутів, що працюють у площині культурної дипломатії, їх зарегульованість та обмеженість у ресурсах»⁸³².

Для вирішення вказаної проблеми фахівці з держуправління у сфері культури рекомендують «подальший перегляд функцій Міністерства культури та інформаційної політики України, делегування деяких із них іншим, у т. ч. недержавним, суб'єктам (охорона культурної спадщини, музейна діяльність, координація діяльності театрів)»; «удосконалення законодавчої бази задля посилення спроможності неурядових організацій, що діють у царині культури, виконувати моніторингові, управлінські, організаційні, наглядові, дослідницькі функції»; «підвищення ефективності партнерства держави, структур громадянського суспільства і бізнесу в царині культурної політики через створення механізмів участі інституцій громадянського суспільства у формуванні та реалізації культурної політики, сприяння розвитку волонтерства та благодійництва в культурній сфері», нарешті, прискорення прийняття Закону України «Про меценатство»⁸³³.

Тематична група «Культурна політика» дійсно відсилає до широкого кола культурологічних проблем. В одних випадках справедливо міркувати про певне їх переосмислення, як-от «культури скасування», межі якої щодо руського

⁸²⁸ Маслікова І. Міжнародне співробітництво у сфері культури в умовах російсько-української війни: культурологічний аспект. *Українські культурологічні студії*. 2023. Вип. 12(1). С. 8.

⁸²⁹ Білецька О. Мова як національний бренд-утворюючий чинник України: (в умовах військової агресії рф 2022 року). *Питання культурології*. 2023. Вип. 41. С. 37.

⁸³⁰ Рубан В. Проєкти діячів сучасного танцю як інструмент культурної дипломатії України в умовах воєнного стану. *Питання культурології*. 2023. Вип. 42. С. 278.

⁸³¹ Чепелик О. Українські проєкти на бієнале “Manifesta 14” та “Ars Electronica”: проблема суб'єктності в культурно-політичному контексті війни. *Сучасне мистецтво*. 2022. Вип. 18. С. 79–80.

⁸³² Там само. С. 279.

⁸³³ Купрій В. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану 2022–2023 рр. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. Вип. 45. С. 39–40.

культурного спадку так і не окреслили автори окремої присвяченої їй статті⁸³⁴. Щодо більшості інших, зцентрованих навколо поняття «постколоніалізму», має йтись не про їх «постановку та розв'язання»⁸³⁵, а про пришвидшену рецепцію відповідно до українських реалій наявних теоретичних напрацювань і практичного досвіду. Авжеж, перші широкі суспільні дискусії щодо підпорядкованого статусу української культури було збурено ще в перші роки після відновлення незалежності завдяки публікаціям М. Рябчука, свідком чого був й автор публікації.

4. Тематична група «Збереження та відновлення культурної спадщини». Основні ключові слова: «культурна спадщина, біографія місця, збереження культурної спадщини, музеєфікація, цифрові технології, традиційна та новітня культурна спадщина».

В умовах бойових дій високої інтенсивності та масового використання ракетно-артилерійського озброєння на території України втрат зазнає цивільне населення та руйнуються об'єкти культурної спадщини. Зазначається, що наразі завдяки міжнародній допомозі вдається зосередити зусилля на «консервації зруйнованого» та збереженні культурної спадщини України в оцифрованому вигляді⁸³⁶. Серед невідкладних заходів зі збереження та відновлення культурної спадщини вітчизняними фахівцями називаються «створення єдиного реєстру електронного обліку музейних фондів, що дасть змогу швидко орієнтуватися у кількості, переліку та стані всіх об'єктів в усіх музеях» та «необхідність удосконалення законодавства України у сфері музеєзнавства, зокрема удосконалення механізму евакуації музеїв під час воєнного стану»⁸³⁷. Формулюються і причини великих втрат вітчизняної культурної спадщини, зокрема, «відсутність чітких планів евакуації культурних цінностей на державному рівні напередодні повномасштабного вторгнення Росії на територію України»; «неготовність до евакуації більшості музеїв та інших об'єктів матеріальної спадщини, в яких зберігаються рухомі культурні цінності» за наявності відповідного досвіду руйнування та вивезення культурних цінностей з 2014 року⁸³⁸.

Проте, як доводиться в статті Н. О. Шевченко, успішний досвід Грузії, Ізраїлю та Кіпру демонструє можливість подолання негативного іміджу нестабільної країни. Значний потенціал автор убачає в спелеотуризмі, який «має відбуватися на засадах збереження навколишнього середовища та знайомства з місцевими культурними традиціями», тим більше, що саме «підземні

⁸³⁴ Коробко М., Міщенко А. Культура скасування: етичний та політичний аспекти (до постановки проблеми у контексті російсько-української війни). *Українські культурологічні студії*. 2023. Вип. 12. С. 44–47.

⁸³⁵ Маслікова І. Міжнародне співробітництво у сфері культури в умовах російсько-української війни: культурологічний аспект. *Українські культурологічні студії*. 2023. Вип. 12(1). С. 4–9.

⁸³⁶ Рогожа М. Збереження культурної спадщини України в умовах війни: практики міжнародної взаємодії. *Українські культурологічні студії*. 2023. Вип. 12(1). С. 13.

⁸³⁷ Кузнецова Л. Музеї України в умовах російської збройної агресії. *Питання культурології*. 2023. Вип. 42. С. 188.

⁸³⁸ Там само. С. 187.

ландшафти створюють особливий простір безпечного середовища»⁸³⁹. Вони до того ж є доступними в тривалий період активного відновлення та реставрації зруйнованих культурних пам'яток.

5. Тематична група *«Трансформації культурного ландшафту»*. Основні ключові слова: *«урбаністичні трансформації; культурний ландшафт міста; військова урбаністика; українсько-російське порубіжжя; ландшафт війни; господарський простір; антропологія простору; аграрні практики; воєнне повсякдення; підприємництво; ініціатива; волонтерство»*.

Публікації цієї групи, на нашу думку, наочно демонструють багатоукладність української культури. Культурний ландшафт міст зазнає трансформацій модерного та постмодерного спрямування: 1. «Релокація» – евакуація, переміщення людей і цінностей із зони бойових дій до безпечніших місць; 2. «Реорганізація» – пристосування міської та культурної інфраструктури до умов воєнного стану; 3. «Реорієнтація» на нові пріоритети й ідеологеми, які відбуваються за активної ролі соціальних медіа⁸⁴⁰. Натомість мешканці сільських місцевостей, що межують з рф, демонструють цілковиті доіндустріальні патерни поведінки. Прив'язаність до власної «хати» – подвір'я є настільки сильною, що або примушує відмовлятися від евакуації і продовжувати вести господарство з ризиком для життя, або спонукає «повернутися додому, на Батьківщину, бодай тимчасово, щоб власними руками навести в господарстві лад»⁸⁴¹.

З іншої сторони, польові матеріали щодо стану самосвідомості сучасних мешканців колишнього центру вольностей Війська Запорозького, до якого входили і частини нинішніх Дніпропетровської та Херсонської областей, дозволили їх збирачу висунути гіпотезу про те, що «мілітарна складова культурного ландшафту Південної Наддніпрянщини за нових умов російсько-української війни здатна опосередковано впливати на українське суспільство». Авжеж, місцевий культурний ландшафт, спираючись на усталені тут механізми самоідентифікації з козачиною, має виступати народною протигагою «руському міру»⁸⁴².

Повсюдною ознакою нового культурно-господарського простору воєнної України є патріотично-волонтерський рух на основі малого бізнесу.

6. Тематична група *«Поховання та вшанування»*. Основні ключові слова: *«меморіальна парадигма; мортальні практики; поховання; некролог; смерть; меморіальний простір; ритуал; жалоба»*.

Визначаються нові форми комеморації, народжені фазою повномасштабної агресії російсько-української війни: «цивільні поховання в екстремальних умовах, спонтанні меморіали, антивоєнні перформанси, зміна в топоніміці населених пунктів з метою вшанування військових-захисників, уродженців цих

⁸³⁹ Шевченко Н. О. Організація туристичної діяльності в природних ландшафтах повоєнного періоду. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 78.

⁸⁴⁰ Степаненко А. Трансформація культурних ландшафтів українських міст у тилу в умовах повномасштабної війни. *Українські культурологічні студії*. 2023. Вип. 12 (1). С. 41–42.

⁸⁴¹ Литвинчук Н. Господарський простір українсько-російського порубіжжя в реаліях повномасштабної війни. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 3(399). С. 40.

⁸⁴² Боса Л. Етнографічні обсервації воєнного повсякдення населення Південної України: постекспедиційні рефлексії. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 4. С. 39–40, 45.

населених пунктів», зрештою «мережеві мартирологи»⁸⁴³. Як прикметна ознака новітніх ритуальних практик відзначається поєднання запозичених із традиційної української обрядовості поховально-поминальних атрибутів – «поминальні хліби, цукерки, рушники (як на надмогильних хрестах, іконах, портретах померлих)»⁸⁴⁴ з наявністю «державної символіки (прапор, тризуб) чи державної колористики (стебла квітів у букетах, скріплені жовтоблакитними стрічками)»⁸⁴⁵. Евристично плідним було би розглянути становлення нової української меморіальної парадигми крізь призму усталених світових практик подолання «меморіальної травми» в контексті описаних у класичних працях З. Фрейда «скорботи» та «меланхолії». Вірогідно, у цьому випадку йдеться про перші кроки відходу від типової для України «меланхолійної меморіальної традиції» – акцентуації навколо поневірянь минулого – до більш масових в європейських культурних обширах жалобних практик поступового примирення з утратою.

7. Тематична група «Вимушені переселенці». Основні ключові слова: «міграція; вимушені переселенці; реевакуація; демографічна ситуація; внутрішньо переміщені особи; житло; приватний простір; прихисток».

Розглядаються труднощі, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи в осередках їх тимчасового чи постійного розміщення, насамперед, неможливість облаштування в таких місцях повноцінного приватного затишку, що значно ускладнює можливості адаптації в новій місцевості⁸⁴⁶. Крім побутових, внутрішні переселенці часто стикаються і з психологічними проблемами, найчастіше, «симптомами жертви» – «розгубленість, тривога, невпевненість у завтрашньому дні, напруженість і навіть певна агресивність». У групи переміщених осіб літнього віку, жінок досить сильна ностальгія за рідним домом. Натомість, більш заможні біженці адаптуються легше, вони намагаються виїхати за кордон або повернутися додому⁸⁴⁷.

Порушені в публікаціях питання змін у демографічній ситуації та етнічного складу населення країни в умовах продовження бойових дій не можуть отримати належного й об'єктивного наукового вирішення.

Культурологічний доробок щодо теми російсько-української війни в кількісному вимірі можна зіставити з аналогічним доробком історичних наук, точніше кажучи, з публікаційною активністю Інституту історії України НАНУ за даними сайту установи⁸⁴⁸. Зі зрозумілих причин, цей доробок повинен

⁸⁴³ Таран О. Громадянські практики вшанування загиблих – нові форми міської комеморації в умовах російсько-української війни. *Народна творчість та етнологія*. 2023. №11. С. 36.

⁸⁴⁴ Там само. С. 46.

⁸⁴⁵ Таран О. Культурно-символічний аспект поминально-поховальних локусів (у реаліях російсько-української війни). *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 3 (399). С. 47.

⁸⁴⁶ Коломийчук О. Особливості житлово-побутового становища вимушених переселенців на Прикарпатті в умовах російської війни проти України. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 3. С. 13.

⁸⁴⁷ Борисенко В. Адаптаційні процеси в середовищі внутрішньо переміщених осіб в Україні під час російсько-української війни у ХХІ столітті. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 4 (400). С. 36–37.

⁸⁴⁸ Історики і війна. *Інститут історії України*. URL: <http://history.org.ua/uk/page/istoryky-i-viina>.

служувати своєрідним еталоном для української науки загалом. Темі російсько-української війни за 2023 р. у 6 випусках провідного «Українського історичного журналу» (додано до WoS) було присвячено 21% публікацій (16 із 76). Було взято до уваги лише дослідницькі статті. Не враховано зміст рубрик «Рецензії й огляди», «Хроніка», «Ювілей», «In Memoriam» тощо.

Війна розглядалась у двох тематичних рубриках: «Російсько-українська війна: сучасні та історичні контексти, компаративні ретроспекції» і «Повсякдення російсько-української війни: усна історія». Цікавою є остання рубрика. З однієї сторони, «усна історія» є добре відомим відгалуженням історичного знання з часів «розпорошення» позитивістського проекту всесвітньої історії XIX – сер. XX ст. і супровідної кризи історичного знання. З другого боку, йдеться про добре пояснювану теорією культурної пам'яті Я. Ассмана стадію «актуальної пам'яті», стихійного закарбування різних соціокультурних явищ, серед яких і буде за 3–4 десятиліття здійснюватиметься комеморація найзначущих подій. Теоретичне розуміння цього механізму цілком властиве авторам розглядуваних публікацій. Наприклад, виставка мистецької акції ВОЛЬНАНОВА Черкаському обласному художньому музеї (<https://www.behance.net/volnanova>), інші подібні проекти, на думку дописувача, створюють відкрите, зрозуміле індивідуальній свідомості «місце пам'яті», «що уможлиблюють перехід від вираження емоційного переживання травматичного досвіду до його осмислення у концепті»⁸⁴⁹.

Крім того, фахівцями Інституту історії України 2023 р. було видано понад десяток великих наукових, науково-публіцистичних праць, об'єднаних серією «Сучасна російсько-українська війна у координатах історії». Публікують вони і статті в інших часописах, в яких, зокрема, правомірно ставлять питання про глобальні виміри російсько-української війни: «Чи стане російсько-українська війна екзистенційною для всього демократичного світу? Чи не переможуть з плином часу нові прагматичні версії західної Realpolitik у взаєминах з неоімперською Росією? Залежно від конкретних відповідей на ці доленосні питання-виклики постане та чи інша конфігурація глобального світу, яка визначить обриси новітньої європейської історії»⁸⁵⁰.

Зарубіжний доробок з висвітлення російсько-української війни було проаналізовано на основі дослідницьких статей, долучених до міжнародних наукометричних баз Scopus і Web of Science у галузі соціальних і гуманітарних наук. Саме для цієї царини є чинними встановлені нами закономірності. Розширена бібліометрія в усіх галузях знань їх не виявить.

Пошук у міжнародній наукометричній базі Scopus здійснювався за такими зіставними критеріями: пошуковий запит *Ukraine AND war*, search within *Article title*, режим – *Any*, documents type – *Article*, language – *Any*; subject area: *Art&Humanities, Social Sciences*; year 2023.

⁸⁴⁹ Пушонкова О.А., П'янзін С.Д. Культура пам'яті у мистецьких рефлексіях війни (на прикладі проєкту «Війна в Україні: візуальні виміри пам'яті»). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С.310.

⁸⁵⁰ Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі пост колоніалізму. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 6. С. 14.

Знайдено публікацій – **466 (462 – фактично)**, з них 230 – у вільному доступі. Перегляд отриманих результатів засвідчив їх релевантність тематиці російсько-української війни, якій не відповідали лише 2 публікації з виборки.

Пошук у міжнародній наукометричній базі даних *Web of Science* здійснювався за такими зіставними критеріями: пошуковий запит *Ukraine AND war*, search within *Title*, режим *Any*, documents type – *Article*, subject area: *Political Science, International Relations, Communications, Areal Studies, Social Sciences Interdisciplinary, Law, Religion, Humanities Multidisciplinary, Sociology, History, Multidisciplinary Science, Cultural Studies, Antropology, Ethnic Studies, Language, Linguistics, Literary Reviews, Education, Philosophy, Archeology, Art, Ethics, Social Issues, Women Studies*; year 2023.

Знайдено публікацій – **264 (261 фактично)**, з них 130 – у вільному доступі. Три публікації внаслідок ручного перегляду було з огляду вилучено. За даними автоматичної бібліометрії сайту webofscience.com, абсолютна більшість дослідницьких статей, присвячених Україні, припадає на дві перші категорії (70,7%). Питома вага категорії *Cultural Studies* склала трохи більше 1%.

За нашими спостереженнями, у 2023 рр. кількість публікацій вітчизняних авторів у зарубіжних журналах на українознавчу тематику помітно зросла. Також зростає кількість змішаних публікацій українських і неукраїнських спів-авторів, причому перші часто складають більшість. Подібний тренд у довоєнні роки пояснюємо суто адміністративним тиском на українських дослідників, збільшенням кількості індексованих у Scopus та WoS українських видань, налагодженням каналів недоброчесних публікацій через посередників. В останні два роки, вочевидь, відіграло роль зацікавлення світової академічної спільноти Україною, прихильне ставлення до неї як жертви російської агресії, а також активне фінансування досліджень на воєнну тематику з боку як офіційних українських інституцій, так і міжнародних фондів⁸⁵¹.

Серед отриманих результатів питома вага публікацій вітчизняних авторів ручним переглядом встановлена у Scopus у 12,7%. Згідно до даних автоматичної бібліометрії, питома вага авторів з України у виборці WoS склала 17,9% і посіла перше місце у рейтингу за цим показником. Друге-п'яте місце рейтингу зайняли: США, Велика Британія, Німеччина і Польща. Наведена географія авторства майже не змінилась порівняно з періодом 2020–2021 рр. у Scopus⁸⁵². Однак звернемо увагу, що саме ці країни стали також лідерами за обсягом військової допомоги Україні 2022 року.

Серед провідних освітньо-наукових установ, працівники яких висвітлювали події та наслідки російсько-української війни найактивніше, пошукові інструменти Scopus вказують КНУ ім. Тараса Шевченка, НАН України та НУ «Львівську політехніку». Під час ручного перегляду також часто траплялись статті викладачів ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Наш огляд розширеного

⁸⁵¹ Ostapenko L., Vorontsova A., Voronenko I., Makarenko I., Kozmenko, S. Coverage of the Russian armed aggression against Ukraine in scientific works: Bibliometric analysis. *Journal of International Studies*. 2023. Vol. 16(3). Pp. 20–21.

⁸⁵² Ibid. P.17.

структурного аналізу інституційного авторства за 2020–2021 та 2022–2023 рр.⁸⁵³ показав, що у розглядуваний період частина установ вибула з top-10 лідерів, переважно з об'єктивних причин (Маріупольський державний університет). Інші заклади («Львівська політехніка», Сумський державний університет) скористались війною як «вікном можливостей».

Нами обраховані дві очевидні кількісні закономірності у висвітленні розглядуваної тематики у Scopus і WoS.

Різка збільшення зацікавлення Україною в іноземних та вітчизняних дослідників внаслідок переходу російсько-української війни у «гарячу фазу». У таблиці 2 підсумовано результати відповідного пошуку у базі даних Scopus (через його більшу зручність).

Табл. 2

Кількість дослідницьких статей, присвячених Україні, у Scopus

Запит	2021	2022	2023
Пошуковий запит <i>Ukraine, search within Article title</i> ; режим <i>Any</i> , documents type – <i>Article</i> , language – <i>Any</i> ; subject area: <i>Art&Humanities, Social Sciences</i> .	634	945	1336
Пошуковий запит <i>Ukraine search within Article title, Abstract, Keywords</i> , режим <i>Any</i> , documents type – <i>Article</i> , language – <i>Any</i> ; subject area: <i>Art&Humanities, Social Sciences</i> .	1527	2329	3092

За умови використання ширших параметрів пошуку та критеріїв для аналізу зростання кількості публікацій на тему російсько-української війни усіх авторів лише за 2022 рік порівняно з 2021 роком у Scopus виявиться взагалі багаторазовим⁸⁵⁴. Проте, слід віддавати собі звіт у тому, що зазначений тренд допоки залишатиметься обмеженим за своїм масштабом. Він, вочевидь, не означає автоматичного збільшення ані загальної кількості зарубіжних публікацій вітчизняних науковців, ані рівня їх авторитетності в різних галузях знань. На нашу думку, шлях до повноцінної реалізації наукового потенціалу країни у світовій науковій спільноті може виявитися не менш тривалим, ніж шлях України від статусу кандидата до статусу повноцінного члена ЄС.

Демонструється однозначна підтримка Україні. Якщо у довоєнний період для позначення «гібридної» фази російсько-української війни нерідко використовувались поняття «*crisis*» чи «*conflict*», то в більшості назв публікацій в обох базах даних, присвячених «гарячій» фазі цієї війни, використовуються поняття «*war*», «*invasion*», «*aggression*». Комбінація цих тегів зі словом

⁸⁵³ Ibid. P.18–19.

⁸⁵⁴ Ostapenko L., Vorontsova A., Voronenko I., Makarenko I., Kozmenko, S. Coverage of the Russian armed aggression against Ukraine in scientific works: Bibliometric analysis. *Journal of International Studies*. 2023. Vol. 16(3). P.15.

Ukraine (Ukraine AND war + Ukraine AND invasion + Ukraine AND aggression) у назвах дослідницьких статей за 2023 рік у Scopus (за наведеними вище параметрами) склала 633 позиції, у WoS – 377; комбінація попередніх тегів зі словом *Ukraine* (Ukraine AND crisis + Ukraine AND conflict) склала 132 позиції у Scopus та 71 позицію у WoS.

Якщо для 2022 р. така реакція могла бути пояснена емоційними причинами, то 2023 року вона є абсолютно осмисленою. Напроти, відсутність підтримки України в її справедливій боротьбі піддається критиці. Скажімо, спізнела реакція Римо-Католицької Церкви на повномасштабну війну інтерпретується як «поступливість порушнику міжнародного права»⁸⁵⁵. Негативно потрактовується і невиразна реакція міжнародних культурницьких організацій – Міжнародної ради з архівів (ICA), Міжнародної ради музеїв (ICOM), Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) і ЮНЕСКО щодо загрози знищення культурної спадщини країни на початку повномасштабної агресії⁸⁵⁶.

Змістовна оцінка отриманих результатів дає змогу долучити до започаткованого переліку інші закономірності.

3. *Дослідницькі статті у Scopus і WoS*, написані зарубіжними авторами, на відміну від їх вітчизняних колег, містять розвідки про зовнішні впливи (*impacts*) російсько-української війни на різні сфери життя світового співтовариства у XXI ст. У Scopus переважали роботи з соціальних, медичних та економічних наук⁸⁵⁷. Рейтинг найчастіше вживаних ключових слів у цих публікаціях у WoS очолили *energy*, *refugees*, *migrants*, *food*, *social media*, *mental health*, *anxiety*, *education*⁸⁵⁸. У базі Dimensions для порівняння найбільш вживаними ключовими словами стали: *ринок*, *ціна*, *економіка*, *безпека*⁸⁵⁹. У географічному плані констатувалося формування двох потужних публікаційних кластерів. Перший очолюють Україна, США, Велика Британія, переважно країни ЄС, другий включає авторів з країн Азії та Африки⁸⁶⁰. Естонська науковця також звертає увагу в опублікованій тезовій версії доповіді на залежність від географії авторства тематики статей. Європейських авторів, здебільшого із

⁸⁵⁵ McLaren K. The Silence of the Roman Catholic Church on the Ukraine War. *The Review of Faith & International Affairs*. Publ. 10.10.2023. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15570274.2023.2261711> (accessed: 12.03.2024).

⁸⁵⁶ Koscijew M. Endangered cultural heritage in the Russia-Ukraine war: comparing and critiquing interventions by international cultural heritage organizations. *International Journal of Heritage Studies*. 2023. Vol. 29. Issue 11. Pp. 1158–1177.

⁸⁵⁷ Ostapenko L., Vorontsova A., Voronenko I., Makarenko I., Kozmenko, S. Coverage of the Russian armed aggression against Ukraine in scientific works: Bibliometric analysis. *Journal of International Studies*. 2023. Vol. 16(3). Pp. 29.

⁸⁵⁸ Must Ü. The coverage of the russian-Ukrainian war in international scientific literature. *Феномен культури постглобалізму – контекст військових конфліктів* : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 22 листоп. 2023 р. : у 2 ч. Київ, 2023. Ч. I. С.32.

⁸⁵⁹ Ahlawat R., Ghai M., Garg S. K. Bibliometric Analysis of Published Research on Russia-Ukraine War Using VOSviewer. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67. No. 04s, Pp. 1000.

⁸⁶⁰ Ostapenko L., Vorontsova A., Voronenko I., Makarenko I., Kozmenko, S. Coverage of the Russian armed aggression against Ukraine in scientific works: Bibliometric analysis. *Journal of International Studies*. 2023. Vol. 16(3). Pp. 29.

сусідніх з Україною держав, цікавить проблема біженців. Азійських дослідників цікавлять передусім питання енергетичної і продовольчої безпеки.

Зафіксовані нами внаслідок ручного перегляду результатів пошуку випадки звернення іноземних авторів до внутрішньо української тематики є поодинокими, найчастіше стосуються питань ідентичності. Згідно до даних таблиці 3, найбільшу кількість цитувань набрали статті про економічні наслідки російсько-української війни.

Табл. 3

Рейтинг дослідницьких статей у Scopus про російсько-українську війну за 2023 рік з найбільшою кількістю посилань

№ № з/п	Назва	Автори	Ресурс	Кіл-ть циту- вань
11	The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine	Mälksoo M.	Journal of Genocide Research. Vol. 25. Iss.3-4. pp. 471–48	31
22	Economic costs of the Russia-Ukraine war	Liadze I., Macchiarelli C., Mortimer-Lee P., Sanchez Juanino P.	World Economy. V. 46. Iss. 4. pp. 874–886	28
33	The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses	Abay K. A., Breisinger C., Glauber J., Kurdi S., Laborde D., Siddig K.	Global Food Security Vol. 36. Article, 100675	24
44	The effect of energy price shocks on commodity currencies during the war in Ukraine	Sokhanvar A., Çiftçioğlu S., Lee C.-C.	Resources Policy. Vol. 82. Article 103571	23
55	Is Europe really forged through crisis? Pandemic EU and the Russia–Ukraine war	Anghel V., Jones E.	Journal of European Public Policy. Vol. 30 Iss. 4. pp. 766–786	18

У світлі наближення президентських виборів у США 2024 року вельми цікавою є стаття з «контрфактичним аналізом» політики Дональда Трампа у разі його переобрання на попередніх виборах 2020 року. Автори доходять до слушного висновку про те, що близькість Трампа до Путіна та його «антипатія до України в поєднанні з його надмірною самовпевненістю, експлуаторським і недовірливим характером (exploitative and distrusting nature), змусила би його до іншого підходу, зробивши дуже малоімовірними стійку критику Росії, підтримку України, вільний обмін розвідданими та пріоритетність європейських

союзників». Натомість у реальності за президентства Дж. Байдена «рання та об'єднана відповідь США та Заходу була істотною (significant), дозволяючи українському опору бути більш організованим і ефективним»⁸⁶¹. І хоча потенційному новому президентові США прийдеться рахуватися з цими новими реаліями, наведені вірогідності залишаються цілком імовірними.

Часто аналіз конкретного матеріалу уводиться в широкий історико-культурний контекст. Наприклад, як імовірний сценарій завершення активної фази російсько-української війни розглядаються розділ Німеччини внаслідок Другої світової війни та її возз'єднання через десятки років⁸⁶² [48, р.20].

Для вітчизняних авторів здебільшого більш значущою виявилась внутрішньоукраїнська проблематика: «Операційна ефективність банківської системи України в період війни», «Розвиток електронної торгівлі у воєнних і післявоєнних умовах», «Особливості функціонування представницьких органів влади в Україні в умовах війни», «Рефлексії про війну у творчому контексті дизайноосвіти в Україні» та ін. Подібна закономірність спостерігається навіть тоді, коли об'єктом дослідження стають схожі об'єкти. Наприклад, досліджуючи візуальний вміст муралів поблизу Гданська, польські автори виокремлюють у них шість соціокультурних категорій загального плану: 1) опір і надія, 2) сім'я та мужність, 3) страждання та смерть, 4) мучителі та пригноблені, 5) тварини, 6) ідилія⁸⁶³. Натомість серед витворів вуличного мистецтва вітчизняних культурологів цікавлять виключно мурали патріотичного змісту. Наслідком їх семіотичного студіювання постають лише колористичні коди національної ідентичності – «колористика державного прапора України (як символ великої української держави, символ перемоги над ворогами, знак пам'яті про тих, хто віддав життя за свободу своєї батьківщини, спосіб візуалізації патріотичних почуттів) і тріада білий-чорний-червоний колір (як уособлення концентрації основи життєдайної сутності світу в українській космології) найчастіше використовуються з метою конструювання національної ідентичності та вираження національно-культурного змісту»⁸⁶⁴. Описаний тренд почасти може бути сформованим у попередні роки через низьку інтегрованість української академічної спільноти до світового співтовариства освітян і науковців. Українські дослідники дотепер прагнуть публікувати свої результати в місцевих журналах, орієнтованих на вітчизняну аудиторію⁸⁶⁵.

⁸⁶¹ Kaarbo J., Oppermann K., Beasley R. K. What if? Counterfactual Trump and the Western response to the war in Ukraine. *International Affairs*. 2023. Vol. 99. Issue 2. Pp.622.

⁸⁶² Heisbourg F. How to End a War: Some Historical Lessons for Ukraine. *Survival*. 2023. Vol. 65. Issue 4. P. 20.

⁸⁶³ Perzycka-Borowska E., Gliniecka M., Kukielko K., Parchimowicz M. Socio-Educational Impact of Ukraine War Murals: Jasień Railway Station Gallery. *Arts*. 2023. Vol. 12. Issue 3: 112.

⁸⁶⁴ Павліченко Є. О. Національно-культурний зміст в об'єктах візуальної культури: символіка кольору сучасних патріотичних муралів. *Культура і сучасність* : альманах. 2023. № 2. С. 37.

⁸⁶⁵ Nazarovets S., Mryglod O. Ukrainian Arts and Humanities Research in Scopus: A Bibliometric Analysis, *Library Hi Tech*. Publ. 18.07.2023. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfefindmkaj/https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45858/1/S_Hazarovets_LHT_2023_BIBL.pdf (accessed: 15.11.2024).

Звичайно, подибуємо спроби українських дописувачів подивитися на війну в Україні із зовнішньої точки зору. Але вони страждають, як на нас, типовою хворобою усієї вітчизняної наукової гуманітаристики – «взагалі по загалом», відсутністю кількісних обрахунків. На нашу думку, подібні розвідки дають найбільший ефект у режимі компоративного аналізу, коли, наприклад, англійські неологізми, породжені російсько-українською війною, вивчаються на основі як зарубіжних, так і українських джерел⁸⁶⁶.

4. *Привілейовану групу серед дослідницьких статей, причому в обох розглядуваних наукометричних базах, склали публікації, присвячені медіа. Їх питома вага дорівнювала майже однаковим показникам в обох розглядуваних базах: у Scopus – 11,6%, у WoS – 11,5%.*

Студіюються два медійні режими – *особливостей висвітлення та особливостей маніпуляції*. Прикладом дослідження першого режиму може слугувати студіювання висвітлення російсько-української війни онлайн-ЗМІ Західних Балкан, яке продемонструвало суттєві відмінності у «наративі, дискурсі і термінології», що використовуються мас-медіа Албанії, Сербії, Північної Македонії, Боснії та Герцоговини, Чорногорії⁸⁶⁷, попри те, що усі вони не надсилають до місця подій власних журналістів, а використовують вторинні джерела – агенції новин, соціальні платформи та місцеві медіа⁸⁶⁸. Насправді, у матеріалах статті чітко просліджується, що за винятком сербських, мережеві ЗМІ інших західно-балканських країн писали про «війну», «напад», «агресію» щодо подій в Україні.

Щодо другого режиму, зазначається, що звичайна для будь-яких війн пропаганда російською стороною була як ніколи раніше ретельно сфабрикована на рівні людей, місць та подій. Вирішальну роль відіграла «емоційна мобілізація», поєднання російськими ЗМІ «у своїй (дез)інформації різних емоцій та стимуляторів асоціативної пам'яті, такі як гордість, гнів, несправедливість або страх». Наприклад, коли «емоції слави та гордості, які викликаються посиленнями до перемоги над нацистською Німеччиною в 1945 році», «накладаються поверх емоцій гніву, пов'язаний із вигаданими історіями сучасної нацистської України»⁸⁶⁹.

Військові аспекти майже не досліджено. Більшість публікацій було присвячено використанню авіації. Зазначається, що подібно до сумно відомих Потьомкінських сіл часів Катерини Великої, російські ВПС сьогодні є лише фасадом сучасних ВПС ХХІ ст. Вони не змогли здійснити «стратегічну повітряну операцію» і здолати опір України лише власними силами на основі доктрини

⁸⁶⁶ Kramar N., Ilchenko O. Neologisms in the media coverage of the Russia-Ukraine war in the context of information warfare. *Studies about Languages / Kalby studijos*. 2023. Issue 43. Pp. 14–28.

⁸⁶⁷ Perzycka-Borowska E., Gliniecka M., Kukielko K., Parchimowicz M. Socio-Educational Impact of Ukraine War Murals: Jasień Railway Station Gallery. *Arts*. 2023. Vol. 12. Issue 3: 112.

⁸⁶⁸ Selimi F., Zejnullahu S. The Narrative, Discourse and Terminology of the Western Balkans Online Media Reporting on the Russia-Ukraine War. *Studies in Media and Communication*. 2023. Vol. 11 Issue 6. Pp. 90.

⁸⁶⁹ Johansson-Nogués E., Şimanschi E. Fabricating a war? Russian (dis)information on Ukraine. *International Affairs*. 2023. Vol. 99. Issue 5. Pp. 2032.

«безконтактності»⁸⁷⁰. Відтак різко зросло використання малих дронів. Цей факт визначається як нове слово у військовій тактиці, яка донедавна надавала пріоритетне значення великим безпілотним літальним апаратам. Зазначається, що через дефіцит звичайних озброєнь і боєприпасів, особливо високоточних, Україна інноваційно підійшла до ведення сучасної тотальної війни за допомогою дешевих комерційних безпілотників подвійного призначення⁸⁷¹.

Другим обговорюваним воєнним аспектом, причому зі сторони інтернаціональних дослідницьких колективів, стала вірогідність ядерної ескалації⁸⁷². Проте, західним дослідникам вона видається малоімовірною: «Новітні технології дали Росії хибне відчуття переваги напередодні війни в Україні та значною мірою не змогли забезпечити Росії перемог на полі бою. У результаті Москва посилила залежність від ядерної зброї та ядерної загрози. Ця залежність може збільшитися після війни в Україні, коли Росія традиційно ослаблена»⁸⁷³.

Було констатовано збільшення внаслідок війни в Україні військових витрат в усьому світі, зокрема в країнах Центрально-Східної Європи, Китаї, Індії та Японії. «Солідарність з Україною багатьох європейських і неєвропейських країн була продемонстрована в рівнях військової допомоги, наданої у 2022 році». 2022 року Україна отримала при військовому бюджеті у 35 млрд дол. від 25 країн щонайменше 30 млрд дол. військової допомоги. США, Великобританія та Німеччина були трьома найбільшими донорами військової допомоги. Лише США надали їй на 19,9 млрд дол.⁸⁷⁴.

Було відзначено, що за даними the World Value Survey – регулярного Світового опитування цінностей, до початку «гібридної» фази російсько-української війни у 2014 році українці були одним із найбільш пацифістських народів Європи. Повномасштабне вторгнення перетворило українців на стійких захисників свого країни. Попри прокламоване теоретиками зменшення готовності до боротьби та опору внаслідок затягування бойових дій, «довіра до українських політичних інституцій, довіра до українських збройних сил і зростаюче визнання того, що Україна не самотня у своїй боротьбі, впливають на готовність воювати та чинити опір» значно більшою мірою, ніж вважалося раніше. Це стосується усіх регіонів країни та усіх верств населення, хоча більш заможні соціальні групи схильні до більш активного опору агресорові⁸⁷⁵.

⁸⁷⁰ Wiswesser Sean M. Potemkin on the Dnieper: the Failure of Russian Airpower in the Ukraine war. *Small Wars & Insurgencies*. 2003. Vol. 34. Issue 7. Pp. 1205–1234.

⁸⁷¹ Kunertova D. Drones have boots: Learning from Russia's war in Ukraine. *Contemporary security policy*. 2023. Vol. 44. Issue 4, Pp. 576–577.

⁸⁷² Aderito V., Sinovets P., Theron J. (eds). Russia's War on Ukraine. *The implications for the Global Nuclear Order*. 2023, 258 p.

⁸⁷³ Favaro M., Williams H. False Sense of Supremacy: Emerging Technologies, the War in Ukraine, and the Risk of Nuclear Escalation. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*. 2023. Vol. 6. Issue 1. P. 28.

⁸⁷⁴ Tian Nan, Lopes da Silva D., Béraud-Sudreau L., Liang Xiao, Scarazzato L., Assis A. Developments in Military Expenditure and the Effects of the War in Ukraine. *Defence and Peace Economics*. 2023. Vol. 34, Issue 5. Pp. 559–561.

⁸⁷⁵ Bukkvoll T., Brundtland Steder F. War and the Willingness to Resist and Fight in Ukraine, *Problems of Post-Communism*. 2023.

6. В окрему групу можна виділити публікації у WoS, присвячені релігійному факторові у війні. Їх питому вагу нами визначено як 4,5% від загальної виборки в цій базі. Абсолютна більшість цих статей була також проіндексована й у Scopus. Проте, через більшу кількість одиниць виборки у цій базі вона не склала статистично достеменної категорії. Узагалі-то з релігієзнавчої точки зору таке виокремлення сповна відображає факт посилення релігійних чинників у культурі ХХІ ст. Найбільше уваги зарубіжними авторами було приділено контраверсійній позиції Всесвітньої ради Церков щодо війни в Україні, яка воліла «лишатися настільки нейтральною, наскільки це було можливо»⁸⁷⁶. Натомість вітчизняні фахівці дослідили російсько-українську війну через відмінні висловлювання глав Православної Церкви України (ПЦУ), Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) та Української Православної Церкви (УПЦ). Якщо митрополит Епіфаній та патріарх Святослав «надають російсько-українській війні сакрального змісту, проектуючи її в есхатологічний вимір як війну добра зі злом, де добру судилося перемогти», то митрополит Онуфрій взагалі не згадує про перемогу України, а здебільшого передбачає настання миру шляхом переговорів чи посередництва⁸⁷⁷.

Нарешті, трапляються екзотичні теми: «Вплив опосередкованої Інтернетом музичної терапії на зменшення симптомів генералізованого тривожного розладу серед переміщених нігерійців під час російсько-української війни»⁸⁷⁸ (пер. автора). У статті чеських авторів було проведено за їх власним визнанням, «нерепрезентативне» опитування 66 українських біженців, які прибули до Чеської Республіки після 24 лютого 2022 року. Майже $\frac{3}{4}$ з опитаних були жінками, $\frac{2}{3}$ – мали дітей. Лише 14% опитаних зізнались, що в екзилі їхнє вживання алкоголю почастишало (що, як на нас, не дивно з огляду на склад опитуваних). Загалом практики вживання алкоголю серед українських біженців були оцінені як подібні до тих, що мали місце у Європі у перші місяці епідемії COVID-19⁸⁷⁹.

Статті, предмет яких можна віднести до царини культури, кількісно незначні, проте, вони часто суголосні вітчизняним публікаціям, містять цікаві результати. Зокрема, цю суголосність ми спостерігаємо у темах: а) мистецтва, б) національної ідентичності, в) культурної політики і культурної спадщини, за якими публікувались цьогоріч статті про російсько-українську війну у фахових наукових журналах з культурології та суміжних гуманітарних дисциплін, які ми дослідили раніше.

⁸⁷⁶ Kopperoinen P. The World Council of Churches at the 11th General Assembly on the War in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2023. Vol. 43. Issue 5. Pp. 106.

⁸⁷⁷ Levko O. Framing the Russia-Ukraine War in the Discourse of Ukrainian Church Leaders. *Logos: A Journal, of Religion, Philosophy Comparative Cultural Studies & Art*. 2023. Issue 115, Pp. 67.

⁸⁷⁸ Nnanyelugo Ch. E., Iyendo T. O., Gever V. C. Effect of Internet-mediated music therapy intervention on reduction in generalized anxiety disorder symptoms among displaced Nigerians of the Russia-Ukraine war. *Psychology of Music*. 2023. Vol. 51. Issue 4. Pp. 1149–1159.

⁸⁷⁹ Barták M., Petruželka B., Ponomarenko M., Shuranova L., Rogalewicz V. Characteristics of alcohol use among migrants from Ukraine to the Czech Republic in the context of the war in Ukraine in 2022. *Kontakt / Journal of nursing and social sciences related to health and illness*. 2023. Vol. 25. Issue 2. Pp. 128.

На прикладі аналізу 32 стінописів антивоєнного змісту на 300-метровому бетонному мурі, що підпирає земляний насип обабіч станції Яшень у Гданську, авторства студентів з Польщі, України, Білорусі, було продемонстровано потенціал вуличного мистецтва, не запламованого рекламними чи споживачькими інтересами. Зокрема, «ілюструючи людську ціну збройного конфлікту», мурали «можуть надихати людей різного віку діяти та брати участь у ініціативах для підтримки постраждалого від війни населення»⁸⁸⁰.

На думку і українського⁸⁸¹, і західного⁸⁸² експертів, українська культурна ідентичність під час війни продовжує успішно консолідуватися, причому в дивній, як на нас, гібридній версії одночасно і етнічного, і громадянського націоналізму.

У включеній до WoS статті вітчизняних авторів «трансформації культурного розвитку українського народу» підсумовано до вивчення ролі української мови, історії та пам'яті серед простих громадян та поширення культури заперечення всього російського серед науковців⁸⁸³. Також студіюється діяльність окремих культурних установи, зокрема бібліотек і музеїв. Було надано високу оцінку онлайн-активності Національного музею історії України у Другій світовій війні, яка вповні відповідає сучасним вимогам миттєвої меморіалізації у реальному часі. Тим самим музей позитивно «впливає на підтримання високого морального духу та «бойового духу», а також на «залучення міжнародної спільноти до допомоги Україні». Крім того, від початку російського вторгнення Музей війни активно використовує історію для поточних політичних і військових цілей. Наприклад, він оперує «транснаціональними формами пам'яті про Голокост, як-от гаслом «Ніколи знову», посиляючись не лише на конкретну історичну подію, але – ширше – на етичний наратив, який засуджує геноцид, щоб мобілізувати дії, які сприяють поразці та суду над російськими військовими злочинцями і відновленню справедливості»⁸⁸⁴. Цікавим є фактографічне дослідження, присвячене кінематографічній культурі України воєнної доби, зосереджене на новітніх практиках у діяльності українських кінотеатрів після її відносної нормалізації восени 2022 року⁸⁸⁵.

Значно ширше, ніж в українських авторів розглядається тема «жінка та війна». Зазвичай, візуальні наративи щодо жінок в Україні виходять з традиційного патріархального розподілу ролей. Наприклад, аналіз 201 фотографії на

⁸⁸⁰ Perzycka-Borowska E., Gliniecka M., Kukielko K., Parchimowicz M. Socio-Educational Impact of Ukraine War Murals: Jasień Railway Station Gallery. *Arts*. 2023. Vol. 12. Issue 3: 112.

⁸⁸¹ Kylyuk V. National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. *Problems of post-communism*. Vol. 71, Issue 4. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10758216.2023.2224571> (accessed 20.03.2024).

⁸⁸² Wilson A., Ukraine at war: Baseline identity and social construction. *Nations and Nationalism*. 2023. Pp. 1–10.

⁸⁸³ Filimonova-Zlatohorska Y., Poperechna G., Nikolenko K., Poliuha V., Shevel I. Transformation of the cultural development of the Ukrainian people in the context of military realities: philosophical reflections on dilemmas. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, № 63. Pp. 231.

⁸⁸⁴ Olzacka E. War and 'museum front' in a digital era: The Ukrainian War Museum during the Russian invasion of Ukraine. *Media, War & Conflict*. 2023. Vol. 17, № 1. Pp. 98–115.

⁸⁸⁵ Shumylovych B. Cinematic Culture During the War in Ukraine: Surviving the Year of Brutalities. "Images". Poznań 2023. Adam Mickiewicz University Press. Vol. 34, Issue 43. Pp. 111–126.

перших шпальтах в шести міжнародних газетах протягом першого місяця війни показав, що жінки фігурують у 47,3% зображень, «проте їхня роль є підпорядкованою. Вони постають як другорядні та мовчазні жертви, котрі мають бути захищені»⁸⁸⁶. Натомість феміністично орієнтованими дослідниками констатується, що «активність, продемонстрована українськими жінками у війні, яка триває, є численним спростуванням патріархальних схем», попри те, що саме жінки страждають від наслідків війни найбільше. Це стосується як масового залучення жінок до служби у лавах ЗСУ «на нестереотипних ролях», так і їх активної діяльності як журналісток, волонтерів та учасниць антивоєнного руху⁸⁸⁷.

Однією з найбільш цитованих у Scopus стала стаття данської дослідниці Maria Mälksoo «Постколоніальні моменти у війни росії проти України», яка угледіла їх у зміні правил гри для країн Центральної та Східної Європи. «У своїй голосній протидії спробам Росії заперечити Україну» вони відновлюють «свою власну політичну силу разом з Україною на полі бою, вказують на нову динаміку внутрішньоєвропейської політики, де списки тих, хто говорить і тих, хто слухає, поступово змінюються цією війною»⁸⁸⁸. Дослідниця також наголосила, що підтримка ідеї «нейтралітету України» відбиває донедавна поширені уявлення про обмежену суверенність нашої країни і вимагає деколонізації старої ідеї східноєвропейської буферної зони від російської загрози Заходу⁸⁸⁹.

«Вузьким місцем» і водночас «вікном можливостей», на нашу думку, є висвітлення нових культурних феноменів, породжуваних війною, скажімо, неологізмів в англійській мові⁸⁹⁰, особливої «архітектоніки» воюючих культур, наприклад, російської культури нехтування людським життям⁸⁹¹ тощо. Так само не спостерігаємо більш узагальнених спроб концептуалізації сутності та меж (limits) нової соціокультурної реальності, створеної російським вторгненням в Україну.

Тематика російсько-української війни в 16 наукових фахових виданнях з культурології (та суміжних дисциплін) у 2023 р. розглядалась у 34 статтях, що становить 9,2% від загальної кількості суто культурологічних праць у проаналізованих часописах. Відповідні матеріали розміщували 69% часописів із нашої вибірки, зокрема 63% – у культурологічних рубриках. Найбільш вдалим вважаємо досвід оприлюднення таких розвідок в особливих тематичних

⁸⁸⁶ Iraola M. E., Peña-Fernández S. The Face of War. Women in the Photographs of the International Press during the Invasion of Ukraine. *Fotocinema*. 2023. Vol. 27, Pp. 245.

⁸⁸⁷ Al Orami, S., Antwi-Boateng, O. Surviving Patriarchy: Ukrainian Women and the Russia-Ukraine War. *Journal of International Women's Studies*. 2023. Vol. 25. Issue 6. Article 8. URL: <https://vc.bridgew.edu/jiws/vol25/iss6/8> (accessed 24.02.2024).

⁸⁸⁸ Mälksoo M. The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine. *Journal of Genocide Research*. 2023. Vol. 25. № 3–4. P. 472.

⁸⁸⁹ Ibid. P. 475.

⁸⁹⁰ Ivanenko N., Biletska O., Hurbanska S., Hurbanska A., Kochmar D. English language Morphological Neologisms Reflecting the War in Ukraine. *World Journal of English Language*. 2023. Vol. 13. Issue 5. Pp. 432–438.

⁸⁹¹ Legkauskas V. Feet of clay: five cultural vulnerabilities of the Russian state in the face of the war in Ukraine. *Journal of Contemporary European Studies*. 2024. Vol. 32, Issue 1. Pp. 262–271.

розділах із залученням широкого кола спеціалістів-гуманітаріїв. Обраховані показники, можливо, суперечать деяким суспільним очікуванням, однак вони не є критичними порівняно зі зразковим доробком за цією тематикою в «Українському історичному журналі» Інституту історії України НАНУ (21%).

За ключовими словами було виокремлено 7 основних тематичних груп: 1) «Мистецтво»; 2) «Культурна ідентичність»; 3) «Культурна політика»; 4) «Збереження та відновлення культурної спадщини»; 5) «Трансформації культурного ландшафту»; 6) «Поховання та вшанування»; 7) «Вимушені переселенці». Спостерігаємо притаманну культурології, як інтегральній науці про культуру, граничну широту явищ, що досліджувались, у процесі студіювання яких виокремлюється їх питомо культурологічні аспекти.

У цих статтях лише фіксувались певні соціокультурні явища чи тренди, які, утім, відсилають до більш загальних проблем. Частина з них – багатовимірність української ідентичності та культурно-мистецького ландшафту, особливості вітчизняної меморіальної традиції – дійсно потребує реконцептуалізації. Унаслідок війни видозмінюється і постколоніальний статус України, яка перестає бути «сірою зоною Європи». Натомість здолання внутрішнього «постколоніального синдрому» належить здійснювати на рівні не теоретичних дискусій, а практичних кроків.

Комплексний аналіз висвітлення російсько-української війни у дослідницьких статтях з міжнародних наукометричних баз Scopus і Web of Science за 2023 рік (730 публікацій) у галузях соціальних і гуманітарних наук показав, що у кількісному плані в останні два роки саме через неї різко зросло зацікавлення українознавчою проблематикою. Вона розглядається з прихильних для нашої країни позицій, саме як «війна», вторгнення», «агресія», але не «конфлікт» чи «криза». Також помітно зросла кількість та питома вага публікацій як вітчизняних авторів, так і інтернаціональних колективів у зарубіжних журналах на цю тематику. Згідно до даних автоматичної бібліометрії, питома вага авторів з України у виборці WoS склала 17,9% і посіла перше місце у рейтингу за цим показником. Вочевидь, відіграли роль прихильне ставлення світової академічної спільноти до нашої країни як жертви російської агресії та її фінансова підтримка.

На відміну від вітчизняних публікацій, здебільшого присвячених внутрішнім питанням, автори зарубіжних статей зосереджують свою увагу на зовнішніх впливах російсько-української війни в широкому соціально-економічному та геополітичному контекстах. Привілейоване місце посідають публікації з медійної тематики. У першу чергу, вони торкаються режимів висвітлення та особливостей маніпуляції з інформацією про цю війну. Огляд воєнних аспектів обмежується обговоренням використанням авіації, малих дронів і вірогідності ядерної ескалації.

Більшість нечисленних статей, предмет яких можна віднести до царини культури, суголосні темам: а) мистецтва, б) національної ідентичності, в) культурної політики і культурної спадщини, на які також публікуються вітчизняні автори у фахових виданнях з культурології, згідно з даними першої частини нашого дослідження. Натомість, тематика «жінка та війна» розглядається значно ширше. Дослідники не дійшли єдиної думки про те, чи робить традиційно

ця війна з жінок найбільших жертв, чи напроти торує шляхи до їх подальшої емансипації і в Україні, і світі.

У цілому, російсько-української війна успішно опрацьовується зарубіжному науково-культурологічному дискурсі у широкому спектрі своїх проявів і впливів. Проте, допоки ми не спостерігаємо спроб концептуалізації сутності та меж (limits) нової соціокультурної реальності, створеної російським вторгненням в Україну.

У майбутньому найбільш перспективним уявляється нам аналіз західного монографічного доробку розглянутої у статті тематики. Побіжний пошук за допомогою сервісу books.google.com.ua видав декілька десятків найменувань видань із сполученням слів *Ukraine* та *war* у назві. Найбільш змістовними уявляються нам праці тих дослідників, котрі спеціалізуються на пострадянській тематиці⁸⁹². У них триваючи з 24 лютого 2022 року повномасштабна війна розглядається у тривалій часовій перспективі як прояв особливого типу російського націоналізму та більш кон'юнктурної потреби у внутрішньополітичній консолідації російського суспільства навколо режиму Володимира Путіна⁸⁹³.

⁸⁹² D'Anieri P. *Ukraine and Russia. From Civilized Divorce to Uncivil War*. 2st ed. Cambridge University Press, 2023 ; Kuzio T. *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War. Autocracy-orthodoxy-nationality*. Routledge, Taylor & Francis Group, 2022. 280 p. ; Plokhyy S. *The Russo-Ukrainian War*. Allen Lane, 2023. 416 p.

⁸⁹³ Ramani S. *Putin's War on Ukraine. Russia's Campaign for Global Counter-Revolution*. Hurst, 2023. 592 p.